

Brancusi'nin Özelinde Heykel Sanatında Soyutlama

Rahmi ATALAY

Yard.Doç.

Anadolu Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi

Heykel Bölümü, Öğretim Üyesi

Sanat görüntüler dünyasında var olan bilinmeyeni, anlaşılır olmayı, korkulanı, beğenileni, anlatma ve anlamlandırma araçlarından biri olmuştur. Bu amaç doğrultusunda da insanlığın geçirdiği tarihsel süreç içerisinde toplumsal ve kültürel etkenlerin izlerini imgesel, simgesel anlatımlar ve görüntülerle vurgulamıştır.

İnsanoğlunun içinde yaşadığı ve var olduğu maddi, manevi dünyayı algılaması, bilmesi, kavraması, bilgi olarak içleştirmesi ve bunun sonucunda çözümlenerek anlamlandırması insani bilişin zorunluluğudur. Sanatın ve sanatsal yaratının da özelliği ve işlevi budur. Sanatçı doğanın, toplumun, olayların özel, gizli, fark edilmemiş inceliklerini algıladığı, tasarlayıp görsel iletişimde varlıklaştırdığı ölçekte sanatçıdır. Yaratıcı eylemde bulunan sanatçı algılama, gözlem, birikim ve estetik bilgi sonucunda yaşadığı çevreyi biçimlendiren ve yaşadığı dünyayı daha duyarlı anlamlandıran kişidir.

İnsanlık bu algı eylemini kendinden önce var olan doğal çevre içinde gerçekleştirmiştir. Pek çok deneyim sonucunda kendilerine ait kültürleri var etmişlerdir. Bu kültürler doğrultusunda herhangi bir sanatsal kaygı gütmeyen nesnel görüntüler üretmişlerdir. Kibele heykelini yaparken amaç heykel yapmak değil, üretkenliği simgeleyen ve kendilerini var eden kadını, anayı görselleştirmek istemişlerdir. Bereket tanrıçalarını yapanlar da aynı kaygılar doğrultusunda merkeze heykel plastiğini değil, bolluğu bereketi simgeleyen temsili bir görüntüyü koymuşlardır. Bu temsili görüntüleri de malzemeye aktararak heykellemişlerdir. "Somut doğa varlıkları halindeki objeler içtepsel soyutlamayla özelliklerinden sıyrılarak çeşitli niteliklere ve biçim-

lere bürünmüşlerdir. Her sanatın başında gelen soyutlama içtepisinin psikik koşullarından biri de insanın doğaya karşı duyduğu huzursuzluktur denilebilir."¹

Görsel algı, görsel düşünmeyle birlikte bir eylem durumunu gerektirmektedir. Algı sonucunda doğadan nesnelere ait içleştirilen bilgiler zihinsel bir süreç sonucunda somut olarak yeni bir görünüm ve anlam kazanmaktadır (somut, soyut, somut iç-içeliği). Bu da algıyla birlikte algılamanın düşünsel boyutunun bir sonucudur. "Bilgi sürecinde ilk adım, dış dünyadaki nesnelere bağ kurmaktır. Bu algılama aşamasına girer. Bilgi deneyle başlar... İkinci adım algılamayla elde edilen verileri bir araya getirip yeniden düzenleyerek bireşime vardırma. Bu, kavrama, yargıya varma ve sonuç çıkarma aşamasıdır. Ussal bilgi algısal bilgiye dayanır. Algısal bilgi ise ussal bilgiye vardırılmak zorundadır... Üçüncü adım da teoriden tekrar pratiğe dönme aşamasıdır..."² Bu işlemler çevreye uyumu değil çevreyi kendi düşünceleri çerçevesinde kendilerine uyumlama eylemidir.

Sanatçı bu uyumlama sürecinde dünyayı algılayarak ve soyutlayarak onu plastik bir biçime dönüştürebilir ve kendine ait bir biçimler dünyası kurabilir. Bilgiyi görünür kılmada, diğer yöntemler kadar köklü ve güçlü olan soyutlama tarihsel bir ayrıcalık içerir.

Yaratıcı zekâ beraberinde soyutlayıcı zekâyı da getirmektedir. Bu yaratıcı zekâ soyutlama sürecinde kendini ve doğadaki değişimleri ve onların anlamlarını kavrayarak form ve formun büyüsel etkilerini ve anlamlarını içleştirmektedir. Böylece, doğal formların görünüş dilini geliştirip anlamlar yükleyerek soyutlamalar yapmıştır. Soyutlama doğada var olan ve varlığını sürdüren nesnelere ve bunlara ait bilgilerin düşünsel boyutta yeniden düzenlenerek biçimlendirilip yeni anlamlar yüklenmesidir. Soyutlama sadece bir biçim bozma oyunu olmakla kalmayıp gerçeği sorgulayan, gerçek içinde yeni gerçeklikler arayan ve bu gerçekliklere bireysel katılımlarla yeni görünüm ve anlamlar yükleyen bir eylemidir.

Gerçekliğin düşsele aktarılması ile bu eylemin bireysel imgesel-biçim kurgusu oluşturulmaktadır. Yani imgesel biçimin gerçekliğe aktarılması, nesnel görünüme dönüştürülmesi, varlık değeri kazanması sağlanır. Soyutlamada amaç bu eyleme konu olan nesneyi biçimsel boyutta yeni anlamlarla tasarlayarak saf-yalın biçimlere indirgeyip, özünü vurgulamaktır. Doğadan çıkışlı nesnelere yapılacak olan soyutlama eyleminde, karşılaşma, karşılaşılana inceleme, özümseme ve bilgi olarak alıp yeniden var etme önemlidir. Karşılaşma esnasında seçilecek nesnenin soyutlanması sürecinde dönüştürme eylemi belirli öğelerin, parçaların ayrılarak gerekli formun vurgulanmasıyla

1 Worringer, Wilhem. Soyutlama, Özdeşleşim, (Çev.İsmail TUNALI), İstanbul, 1985.

2 Thomson, George. İnsanın Özü (Çev.Celal ÜSTER), İstanbul, Panel Yayınevi, 1979.

yapılmaktadır. Davit Sylvester karşılaşma ve izlenimin gerekliliğini şu biçimde anlatmıştır. "Doğaya bakarak çalışmak, ezberden çalışmak gibidir; sanatçı ancak baktıktan sonra aklında kalana biçim verebilir. Arada, ne kadar kısa olursa olsun, belirli bir olgunluk sürecinin geçmesi gerekir: Bir heyecanı kopya etmeden önce, zihnimiz o heyecanın dışına çıkmak zorundadır."³ Burada söylenmek istenen, karşılaşma sonrasında imgelerin bilinçaltında içleştirilerek imgelem vasıtasıyla yeniden biçimlendirerek üretilmesi vurgulanmaktadır.

İmgeler insan bilincinde insana göre anlamlarıyla yer edinirler. Kaynağı nesnel gerçek, madde doğa olan bu bilgiler, yaratıcı zekâ sayesinde farklı bir anlatım ve organizasyonla somutlaştırılırlar. Yani buna görüntünün dışında bilginin de soyutlanması diyebiliriz. Sanatçı bu görüntü ve bilgi imgelerini soyutlayarak yeni bir söylem oluşturur. Bunu yaparken de yeni bir söylemle birlikte nasıl söyleyeceğini de araştırır. Araştırma sanatçıyı soyutlama yapmaya yönlendirir. Estetik kaygı, araştırma, deneyim, gözlem, içleştirme; sanatçının betimleme, dönüştürme, başkalaşım, uyarlama vs.den daha etkin bir dil olan soyutlamalar yapmasını da içerir. Bu da sanatçının iç dünyası ile dış dünyasının bileşiminin sonucunda düşsel bir dünyanın yaratılması demektir. Bu dünyada var olan nesnelere yeni anlam ve kimlikleriyle var olurlar. Sanatçı ele aldığı nesneye veya konuya yeni anlam ve kavramlar yükler. Bu doğadaki bilginin ve gerçekliğin yeni görünümü ve yaratıcı bireyin dilidir. Bu yaratım sürecini Ferit Edgü şu şekilde dile getirmiştir "Her yaratıcı sanatçı kendine özgü bir dünya sunar bizlere. Dış dünyadan kaynaklanan ya da kaynaklanmayan kişisel bir dünya. Günlük yaşamın etkilerini. Geçmişin etkilerini. Yabancı kültürlerin etkilerini. Ama bu etkiler, özgün bir yapıtta, sanatçının yaratıcı potasında bir bileşimi gerçekleştirir. Dıştan gelenle (etkiler), içten gelenin (sanatçının iç dünyası, yaratıcı gücü) bileşimini. Bir sanatçı için yaşamdan etkilenmek budur; köydeki ya da kasabadaki, sokaktaki ya da fabrikadaki yaşamdan etkilenmek değil. Çünkü sanat yapıtına yansıyan etkiler, gözle görünen, kulakla duyulan, burunla koklanan, damakla tat alınan 'şeyler' değildir. Bunların, bellekte oluşması, bilinç, bilgi, yaratıcılığın, bir sanat yapıtının oluşma sürecinde yer almasıdır. Daha açık bir deyişle, hangi türde olursa olsun, hiç bir sanat yapıtının nesneliliğinden söz edilemez. Gerçekçi (ve yalnız gerçekçi) olmak savındaki yapıtlar bile öznelleşmiş bir nesneliliği yansıtır."⁴

Gerçekliğin algılanması ve bu gerçekliğin imgelem yoluyla soyutlanarak yeniden üretilmesi heykel sanatının oluşmasında da önemli bir süreçtir. Belki de hacim sanatı olan heykelde soyutlama diğer disiplinlere oranla daha ger-

3 Lynton, Norbert. Modern Sanatın Öyküsü (Çev.Cevat ÇAPAN-Şadi ÖZİŞ), İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991.

4 Edgü, Ferit. Şimdi Saat Kaç, İstanbul, Ada Yayınları, 1986.

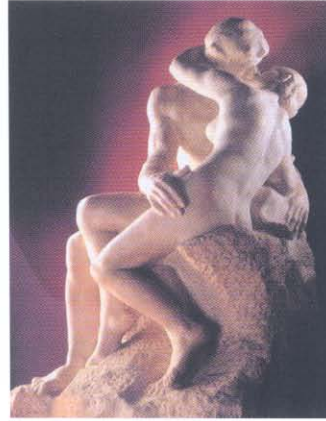
geçkeçi ve mekânla birlikte var olan bir dile ve iddiaya sahiptir. Kaynağını doğadan alan heykel sanatında da nesnelere hem biçimsel hem de anlamsal değişimlerle, yaratıcı zihnin arındırmasıyla saf ve yalın görünüm kazanırlar. Sözen ve Tanyeli soyutlama için "yüzey ya da hacim sanatlarında gerçek varlıklara gönderme yapan betimlemeleri tanınmayacak derecede yalınlaştırılmasıdır" demektedir (Sözen ve Tanyeli, 1996 s. 219). Bu, dıştan edinilmiş bilginin, zihinsel bir soyutlamayla bireysel, öznel (sübjektif) bir bilgiye dönüşümünün gerçekliğidir. Bu bilginin nesneye, malzemeye dökülüşündeki "biçimsel soyutlama"da varlıklaşmanın-nesnelleşmenin bir başka bireye özgü bilgi var oluşudur.

Sorunu anlamlı biçim olan heykel sanatı; kütle, ışık-gölge, sezgi, renk, dokuyu gibi biçimsel plastik öğelerden oluşarak boşlukta mutlak bir biçimle var olmaktadır. Bu var oluş heykelin özel diliyle sağlanmaktadır. Bunlar soyutlama, deformasyon, başkalaşım, dönüştürme ve kavramsal sezinletmelerle sağlanmaktadır. Her sanatçının öznel yaşamının yönlendirdiği bu eylemler, her sanat nesnesine öznel bir dil yüklemektedir. Her heykel onu üreten sanatçının üzerine yüklediği kodlarla var olur ve o sanatçının bilinçaltını yansıtır. Heykeltıraş bunu yaparken nesnelere dünyasına yeni bir nesne ve anlam kazandırma iddiasındadır. Bu özel duyarlılığa Savaş "heykelde soyutlama birçok tehlikelerle karşı karşıyadır. Üç boyutlu bir form soyutlandığı zaman onun nesnelere arasında bir nesne olma eğilimi vardır. Çünkü bütün nesnelere aynı gerçek boşluğu paylaşırlar. Küçük bir dikkatsizlik formun ve gerçeğin hayatiyetinin yok olması için yeterlidir"⁵ demektedir.

Her sanatçı heykeli kendi iç dünyasında kurgular. Önemli olan neyin heykelinin yapıldığı değil, nasıl bir anlatım biçimiyle ele alındığıdır. Anlatım biçimiyle soyutlama kavramını ve eylemini heykel sanatına kazandıran en önemli sanatçılardan örnek vermek gerekirse hiç kuşkusuz bu Brancusi olacaktır. Figüratif çıkışlı işleriyle çağdaş sanatın mihenk taşı olan Brancusi, genellikle büstler ve insan imgelerinin yoğun olduğu figüratif soyutlamalarla heykellerini biçimlendirmiştir. Brancusi primitivizm eğilimiyle başladığı soyutlamalarını en minimale indirgemmiştir. Bu da heykellerinde hiçbir anatomik gerçekliğe gönderme yapmamasına rağmen insan imgesini veya anlatmaya çalıştığı imgeyi çağrıştırmaktadır.

Sanatçının The Kiss-Öpüş heykeli doğanın ve öpüş kavramının en yalın ve basit görünümüdür. (Resim-1) Bu yalınlaştırma, sanatçının biçim bilincinin heykel üzerindeki yansımasıdır. Simetriğe sadık kalınan bu çalışma tamamen anatomik detaylardan arındırılarak, yüzeyler ve köşelerle oluşturduğu planlar geometrik bir soyutlamanın sonucudur. Doğayı bilincinde yorumlayan sanatçı, figürü ve anlamı soyutlayarak sanatsal-imgesel bir görünüm el-

⁵ Savaş, Remzi. Modelaj, Yaygın Yükseköğretim Kurumu Yayınları, Anlana, 1977.

Resim 1,
Brancusi, "Öpüş"
1907.

Resim 2,
Rodin, "Öpüş"
1886.

de etmiştir. Öpüşmenin anlık görüntüsünü betimleyen bu heykelde biçimde var olan yalınlaştırma, öpüşme kavramına da yansımaktadır. Rodin'nin öpüşme heykeline de gönderme yapan sanatçı (Resim-2) Rodin'nin heykelindeki öpüşmenin coşkusunu ve etkisini yalınlaştırarak sadece anlık bir görünümle birleşmenin sembolik anlatımını hedeflemiştir.

Brancusi'nin bir diğer çalışması da uyuyan prensesdir. (Resim-3) Sanatçının bu çalışmasına konu olan, yatan bir kadın başıdır. İlk çalışmada tüm doğal gerçekliğiyle etüd edilen portre, yaklaşık 3 yıl sonra yeniden ele alınarak soyutlanmış ve yeni bir görünüm kazanmıştır. (Resim-4) Bu yeni görünüm her ne kadar içerik olarak yatan bir kadın başını temsil etse de plastik dil olarak bu içerik yeni bir anlam kazanmıştır. Bir noktadan sonrada soyutlamanın anlamı bu biçim dili olmuştur. Detaylardan arındırılan kadın portresi bir insan portresini biçim olarak temsil edecek en yalın form olan yumurta formuna kadar sadeleştirilmiştir. Bir portrenin temelde var olan oval biçimi, en uç noktasına kadar soyutlanarak yakalanmıştır.

Sanatçının boşluktaki kuş çalışması da bir kuşun ve uçuş kavramının en yalın soyutlanmış halidir. (Resim-5) Bütün detaylarından arındırılarak soyut-

Resim 3,
Brancusi, "Uyuyan Prenses"
1906.

Resim 4,
Brancusi, "Uyuyan Prenses"
1909-1910.

Resim 5.,
Brancusi, "Boşluktaki Kuş" 1919.

Resim 6.,
Brancusi, "Sonsuzluk Sütünü" 1919.

lanan bu çalışmada, form sanki boşluğu delerek gökyüzüne yükselecekmiş gibi dinamik yapıya sahiptir. Bu yapıtı hakkında Brancusi "hayatım boyunca yalnız uçmanın esasını aradım, uçmak bu ne mutluluktur. Bir çocuk gibi her zaman gökyüzünde ağaçlar arasında uçmayı hayallemişim. Her zaman bu arzuyu sakladım. Kırk yıldan beri kuş yaparım. Bunlarla anlatmak istediğim kuş değildir. Vermek istediğim uçuştur, hızdır" demektedir. Uçmak eylemi üstüne duyulan bu özlem sanatçının ürettiği heykelinde gerçekleşmiş, düşsel ve düşünsel anlamdaki öyküsünü ürettiği forma aktararak biçimlendirmiştir.

Brancusi'nin bu pür soyutlamalarına en uygun ve rafine yapıtı sonsuz sütündür. (Resim-6) Bu yapıt pür soyutlamanın gelebileceği son noktalarından biridir diyebiliriz. Öze ilişkin bütün detayların atılıp, kendi başına varlık değeri kazanan bir soyutlamadır. Bu çalışmada sanatçı tekrar eden mekanik formdan öte, etkileyici bir görsel etki yaratmayı hedeflemiştir.

Sonuç olarak, taklit ve betimleme gerçekliğin bireysel bir yorumu ise, soyutlama da gerçekliğin bir yorumudur. Nesneye-varlığa, gerçeğe ilişkin bilginin, zihindeki soyut izleri bilgidir. Heykel sanatçısı bu "izdüşümü" hem bilgisel boyutta soyutlar hem de malzemeye yansıtarken soyutlar. Dolayısıyla heykel sanatında soyutlama, gerçeğin bireysel bir yorumu ile varlıklaştıran, mekân olarak uzayda yer tutan ama taklit ve betimleme olmayan bir somutluktur. Doğasal, dış somutun soyut olan imgeleri, tekrar sanatçı tarafından soyutlanarak tasarlanan heykel, varlık kazanınca "soyutlamanın somut varlığı" olur. Bu ise özün, anlamın arınmış bir biçimlendirmesidir.